

TARTU ÜLIKOOL
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE VÕÕRKEELENA OSAKOND

Natalja Lapteva

**INTROSPEKTSIOON TEISE KEELE OMANDAMISE UURIMISE
MEETODINA**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Raili Pool

TARTU 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Introspektsiooni olemus ja liigid.	5
1.1. Mõiste ja ajalugu	5
1.2. Introspektsiooni liigid.....	5
1.3. Introspektsiooni abil kogutud andmed ja nende kasutamine.....	7
1.4. Introspektsiooni läbiviimine	8
1.5. Introspektsiooni kui meetodi miinused	9
2. Introspektiivsete meetodite rakendamine eesti keele kui teise keele omandamise uurimisel.	11
2.1. Õppijate üldised arvamused eesti keele kohta.....	11
2.2. Eesti keele struktuuri alased uurimused	15
2.3. Keeleoskuse testimine	20
2.4. Vahekokkuvõte.....	22
Kokkuvõte	24
Kirjandus	25
Интроспекция как метод исследования изучения второго языка. Резюме	27

Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö käsitleb introspektsiooni kui teise keele omandamise uurimise meetodit. Introspektsioon ehk enesevaatlus on peamiselt suuline andmete kogumise meetod, mille käigus küsitletav kirjeldab oma mõttekäiku, analüüsib ja põhjendab oma vastuseid ning nendeni jõudmise viisi. See meetod annab head teavet sellest, kuidas keeleõppijad omandavad keelt, mis on nende jaoks kerge või raske, kuidas nad arutlevad ja millele toetuvad, kui on vaja kindlat keelelist valikut teha ning kuidas nad käituvad ja millist strateegiat valivad, nähes enda ees näiteks lugemistesti.

Teema valikut võib põhjendada autori enese huviga ja teema aktuaalsusega. Aktuaalsus seisneb selles, et eesti keele kui teise keele uurimise valdkonnas on introspektsioonilisi meetodeid väga vähe kasutatud. Seda on erinevates riikides ja erinevates valdkondades rakendatud, kuid Eestis on eesti keele õppijate introspektsioon kuidagi väärimatult vähe tähelepanu saanud. Õppijate eneseanalüüsist saadud andmeid võib kasutada õppeprogrammi ja õppematerjalide väljatöötamisel ning õppetöö kavandamisel. Selle meetodi abil saadud andmed võimaldavad arvestada ka keeleõppijate enda soove ja arvamusi selleks, et õppimine muutuks produktiivsemaks ja nii õppejõule kui ka keeleõppijale mõnusamaks.

Tööd saab tinglikult jagada kaheks osaks. Esimeses osas käsitletakse teoreetilist tausta ning teises osas võetakse kokku introspektsiooni meetodit kasutanud varasemate uurimuste tulemused. Vaatluse alla on võetud töö teemaga seotud eesti keele kui teise keele omandamise valdkonda kuuluvad uurimused. Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada:

- introspektsiooni mõiste ja liigid;
- introspektsiooni kui meetodi kasutamise võimalikkus teise keele uurimisel;
- millised on introspektsiooni teel saadud andmete kasutamise võimalused;
- milline on introspektsiooni aktuaalsus teise keele omandamise uurimise valdkonnas.

Struktuuriliselt koosneb töö sisukorrast, sissejuhatausest, kahest sisupeatükist, mis on andmete ja info mugavama esitamise eesmärgil liigendatud ka alapeatükkideks, kokkuvõttest, kasutatud kirjanduse loetelust ning venekeelsest resümest.

Bakalaureusetöö esimene peatükk käsitleb introspektsiooni mõistet ja liike ning introspektsiooni kui teise keele omandamise uurimise meetodi kasutamise võimalusi ja aktuaalsust. Teises peatükis on vaatluse all eesti keele kui teise keele omandamise alal läbi viidud uurimused, milles on kasutatud introspektiivseid meetodeid.

Töö kirjutamisel toetusin teoreetilises osas peamiselt Andrew D. Coheni (1987) ning Herbert W. Seligeri ja Elana Shohamy (1998) teostele, teises osas Raili Pooli (2006), Diana Maisla (2011) ja Tiina Kikerpilli (2012) artiklitele ning Kadi Salu (2014) magistritööle.

1. Introspektsiooni olemus ja liigid.

"Humanitaarteaduses uurib inimene iseennast, oma mõtteid, taotlust ja hinnanguid, sotsiaalseid struktuure ning suhtlemist" (Õim 1990: 1818, viidatud Salu 2014: 14 järgi). Introspektsiooni mõiste tähendabki kõigepealt n-ö eneseuurimist, enda õppimisstrateegiate ja mõttekäikude kirjeldamist. Käesolev peatükk on mõeldud introspektsiooni mõiste põhjalikumaks tutvustamiseks, selle meetodi liikide ja miinuste lahtiseletamiseks ja soovitudele, kuidas produktiivsemalt introspektiivseid uuringuid läbi viia.

1.1. Mõiste ja ajalugu

Introspektsiooni ehk eneseanalüüsi, enesevaatlust on kirjeldatud kõigepealt kui suulist andmete kogumise meetodit, kuid introspektsiooni saab läbi viia ka kirjaliku küsitluse teel kohe pärast ülesande täitmist. Mõnikord kasutatakse kirjalikku introspektsiooni individuaalse küsitlusena või ka suulise introspektiivse küsitluse täiustamiseks. (Seliger, Shohamy 1989: 170–171). Enesevaatlust kui uurimismeetodit hakati kasutama psühholoogiauringutes, alates 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest kasutati seda juba keskse uurimismeetodina, mille käigus paluti keelejuhil verbaliseerida oma mentaalseid protsesse (Brown, Rodgers 2002: 54–55, viidatud Kikerpill 2012: 89 järgi).

Tänapäeval on see laialt kasutatav kvalitatiivne uurimismeetod, mida on võimalik kasutada ka teise keele uurimise eesmärkidel, uurida saaks näiteks tõlkimist, keeleoskuse testimist, veaanalüüsi ja motivatsiooni (Faerch, Kasper 1987, viidatud Kikerpill 2012: 89 järgi). Introspektsiooni peamiseks tehnikaks on informantide küsitlemine, et välja selgitada nende teadlikkus omandatava keele aspektide kohta (Brown 2003: 49, 64, 74, viidatud Salu 2014: 16 järgi). Introspektsiooni peamiseks eesmärgiks saab Mitchelli ja Myles'i järgi pidada õppija arenemist keeleomandamise käigus (Mitchell, Myles 2004: 24, viidatud Salu 2014: 16 järgi).

1.2. Introspektsiooni liigid

Introspektsiooni on erinevalt liigitatud, näiteks K. Anders Ericsson ja Herbert A. Simon (1987: 30) eristavad ainult samaaegset enesevaatlust ja edasilükatud enesevaatlust

vastavalt sellele, mis ülesanne on informantidel palutud täita ja kui palju aega on ülesande täitmise ja selle kommenteerimise vahel.

Teiseks võimaluseks on Seligeri ja Shohamy (1989: 169–170) järgi suuliste andmete kogumisviiside liigitus:

- a. Valjusti mõtlemine. Õppijal palutakse valjusti kirjeldada kõiki mõtteid ja seoseid, mis tal antud ülesande lahendamise käigus tekkitab, ükskõik kui triviaalsed nad võivad tunduda.
- b. Introspektsioon. Informandid avaldavad valjusti ainult ülesande lahendamisega seotud mõtteid ja arvamusi.
- c. Retrospektsioon. Mõtteid ja arvamusi ülesande lahendamise kohta kogutakse alles siis, kui ülesanne on sooritatud. See meetod nõuab informandilt mõningaid pingutusi selleks, et vaatluse all oma mälust teatud protsesside kirjeldust sõnastada. Eeldatavasti teeb keeleõppija ise järeldusi oma strateegiate ja mõtlemisprotsesside kohta.

Diana Maisla (2011) esitab (Ellis, Barkhuizen 2006: 45–46; Ellis 2008: 10–12; Mackey, Gass 2005: 50–51, viidatud Maisla 2011: 97 järgi) omakorda järgmise võimaluse introspektsiooni liigitamiseks:

- a. “...keelejuht teeb mina-aruande, milles hindab oma tegevust küsitluse või hinnanguskaala järgi
- b. keelejuht mõtleb valjult, st ülesande sooritamise ajal jutustab, mida ta parajasti teeb
- c. keelejuht kommenteerib pärast ülesande sooritamist, kuidas ta otsuseid vastu võttis ja miks ta just selliseid vastuseid andis.”

Liigitusi ja jagamisvõimalusi on palju, kuid kõikidega arvestades saab ikka eraldada kaht suuremat liiki (Kikerpill 2012: 89):

- samaaegne enesevaatlus ehk introspektsioon,
- edasilükatud enesevaatlus ehk retrospektsioon.

Introspektsiooni korral verbaliseerib respondent oma mõtteid ja ülesande lahendamisega tekkivaid probleeme kohe lahendamise ajal (Kikerpill 2012: 89).

A.Cohen (1987: 84) väidab, et introspektsioonis jääb mõtte ja selle verbaliseerimise

vahele umbes 10–20 sekundit ja ülesande lahendamise käigus toimub ka oma mõtete analüüs.

Retrospektsiooni korral toimub oma tunnete, kogemuste ja mõtete kirjeldamine juba pärast ülesande sooritamist. Sellest võib mööduda kas tund aega või päevi ja nädalaid. Retrospektsiooni võib jagada koheseks (küsitletakse ühe tunni jooksul pärast ülesande sooritamist) ja edasilükatud (paarist tunnist kuni nädalateni) variandiks (Cohen 1987: 84)

1.3. Introspektsiooni abil kogutud andmed ja nende kasutamine

Andmeid, mis on introspektiivsete meetodite abil kogutud, saab A. Coheni (1987: 84–86) ning A. Mackey ja S. M. Gassi (2005: 77) järgi liigitada järgmiselt:

- a. Aruanne (ingl *self-report*). Keeleõppija ise kirjeldab oma käitumist keele õppimisel, millised õppimisharjumused temal on ja milliseks keeleõppijaks ta ennast peab.
- b. Enesevaatlus (ingl *self-observation*). Keelelise käitumise spetsiifika vaatlemine. Alaliigid: introspektsioon (kui informatsioon on lühikeses mälus) ja retrospektsioon (alates 20 sekundit pärast ülesande sooritamist kuni tundide, päevade ja nädalate möödumiseni).
- c. Ingl *self-revelation* (hea eestikeelne vaste puudub, ligikaudne tõlge võiks olla 'eneseavamine'). Õppija aruanne, mis koosneb millestki muust kui üldise keelelise käitumise kirjeldamisest ja spetsiifilise keelevaldkonna vaatlusest.

Kõik need kogutud andmete tüübid võivad ka esineda ühelt informandilt saadud vastuses.

Introspektiivsete meetodite kasutamise puhul tekib üks oluline küsimus selle valiidsusest: kas introspektsiooni käigus kogutud andmed vastavad uurija küsimustele (Banerjee 2004, viidatud Kikerpill 2012: 90 järgi).

Introspektsiooni käigus saadud andmeid on võimalik kasutada järgmistes keeleõppega seotud valdkondades (Beyer 2005, viidatud Pool 2006: 186 järgi):

- õppestrateegiate väljaselgitamine,
- õppijakeele võõrmõjuliste struktuuride väljaselgitamine,

- õppijate metalingvistiliste teadmiste kogumine,
- testide valiidsuse määramine,
- õppijate individuaalvajaduste väljaselgitamine ja nendele orienteerumine keeleõppes.

1.4. Introspektsiooni läbiviimine

Introspektsiooni läbiviimisel tuleb arvestada järgmisega (Banerjee 2004; Cohen 1996: 358–361, viidatud Kikerpill 2012: 90 järgi):

1. Info keelejuhi kohta: haridustaust, analoogiliste ülesannete sooritamise kogemus, motivatsioon ülesanne täitmiseks, keeleoskustase, vanus, keel, milles ta mõtleb.
2. Informantide arv: tavaliselt kogutakse infot kuni kümnelt keelejuhilt, kuid on tehtud erinevaid uurimusi informantide hulga alates kahest ja kuni viiekümneni.
3. Materjal: juhul, kui introspektiivse uurimuse aluseks on tekst, siis peab informante teavitama selle teksti liigist, teemast, pikkusest ja raskustasemest.
4. Ülesanne ja selle täitmise tingimused. Ülesandetüüp võib olla igasugune, kuid peab arvestama ülesande täitmisele ja ka introspektsioonile kuluva ajaga. Ühe keelejuhi sessioon peaks kestma mitte rohkem kui tund aega. Selle põhjuseks on keelejuhi pingutus ja sellega kaasnev andmete kvaliteedi kannatamine. Tuleb täpselt kirjeldada ja selgitada keelejuhile ülesannet, juhiseid ning ka tehnilisi vahendeid, mida küsitluse ajal kasutatakse.
5. Abi introspektsiooni käigus. Kui palju abi sai respondent uurijalt, kuni saavutas oodatud käitumise. Soovitatav on soojendusharjutuste läbiviimine, kuni respondent saab võimeliseks oma mõtteid väljendada.
6. Analüüs. Andmete analüüsiga peab tegelema uurija, mitte keelejuht. Litereeritud tekstis peavad olema märgitud ka sellised asjad, nagu hääletooni muutused.

Introspektsiooni läbiviimine Seligeri ja Shohamy (1989: 171) järgi:

1. Eelnev kohtumine: kohtuda iga informandiga ja seletada, mis ülesanne teda ees ootab, mida ta peab tegema, selgitada uurimuse eesmärke ning näidata või läbi viia prooviülesanne, et informantidele meetodit tutvustada.

2. Ülesande sooritamise ajal küsitletakse informante selle kohta, mida nad mõtlevad seda ülesannet sooritades. Nad peavad rääkima igast sõnast ja kohast, mis neid mõtlema või kahtlema paneb, mis moodustab neile raskusi. Informandid, kes tunnevad, et ei suuda oma mõtteid mingi küsimuse kohta verbaliseerida, ei ole kohustatud seda tegema.
3. Iga informanti küsitletakse individuaalselt, teistest eraldi, tavaliselt kasutades L1 (õppijate emakeelt) ja need intervjuud salvestatakse. Informantidel ei ole ajalist piirangut ülesande sooritamisel ning küsitleja peab vahele sekkuma nii harva kui võimalik. Kui on pikem paus, peab intervjuueerija esitama lisaküsimuse, näiteks „Millest Te praegu mõtlete?“, „Mille üle otsustate praegu?“
4. Sessiooni käigus teeb küsitleja endale märkmeid informandi käitumise kohta.
5. Salvestused tuleb pärast litereerida ja analüüsida.

1.5. Introspektsiooni kui meetodi miinused

Kuigi enesevaatlus on kognitiivsete protsesside uurimisel üks levinumaid meetodeid, leidub sellel ka puudusi (Kikerpill 2012: 91).

Introspektsiooniliste meetodite abil kogutud andmeid ei ole peetud täielikult usaldusväärseks, sest verbaliseerida võib ainult neid protsesse, millest keelejuht ise on teadlik. Samuti võib keeleoskus olla ka alateadlik ehk teadvustamatu. Veel võib keelejuht avaldada ka kõrvalisi mõtteid, mis pole kuidagi teksti ja ülesandega seotud. (Chomsky 1980: 128, 237, viidatud Maisla 2011: 97 järgi)

Arvatakse, et samaaegne enesevaatlus paneb informandi sellisesse olukorda, mis erineb tavalisest ülesannete sooritamise olukorrast. Seega võib tema käitumine ja ülesande sooritamise strateegia ka tavalisest erineda. Samuti on enesevaatlus tugevalt seotud informandi väljendusoskusega, ükskõik mis keelt ta kasutab. (Kikerpill 2012: 91)

Valjusti mõtlemise meetodiga kaasnevad mõned probleemid (Seliger, Shohamy 1989: 170):

- Keeleõppija võib kirjeldada mitte kohe sooritatava ülesandega seotud mõtteid, vaid oma kogemusi, mis olid analoogilise tegevusega seotud.

- Andmete kogumist saavad mõjutada samuti ka sotsiaalsed ning psühholoogilised faktorid küsitaja ja informandi vahel, informandi valmidus vastamiseks ja küsitaja enesehoiak ehk see, kuidas ta käitub ja milline hoiak tal informandi suhtes on.
- Mitte kõigile ei sobi kahe tegevuse samaaegne sooritamine.
- Hulk infot võib ka verbaliseerimata jääda.
- Intervjueeritavad võivad avaldada mitte oma päris mõtteid, vaid seda, mida nende arvates ootab neilt intervjuerija.

Introspektsiooni puudusi on võimalik vähendada, kui kasutada sama uuringu läbiviimisel nii introspektsiooni kui ka retrospektsiooni. Retrospektsioon võimaldab koguda infot, mis jäi ülesande sooritamise ajal vahele või ei olnud informant seda avaldanud. Samuti on tähtis soojendusharjutuste läbiviimine, et informant teaks, mida temalt oodatakse ja et ta saaks paremini hakkama. (Kikerpill 2012: 91)

2. Introspektiivsete meetodite rakendamine eesti keele kui teise keele omandamise uurimisel.

Siinses peatükis käsitlen olemasolevaid uurimusi, mis vaatlesid eesti keele omandamist introspektiivsete meetodite abil. Seda suurt peatükki võib jagada kolmeks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis vaatlen introspektsiooni abil uuritud arvamusi üldiselt eesti keele kohta. Õppijad selgitavad, mis osutub nende jaoks raskeks, mis kergeks, analüüsivad oma õppimisstrateegiaid. Teises alapeatükis käsitlen uurimusi, mis puudutasid üht grammatilist nähtust, nagu sihitise käände valimine või verbide ajavormide sobivus. Need uuringud tutvustavad eesti keele õppijate teadmiste ja ülesande sooritamise strateegiate rakendamist ühes konkreetses olukorras. Kolmandaks alapeatükiks on eraldi välja toodud introspektiivsete meetodite kasutamine keeleoskuse testimises ja testide valiidsustaseme määratlemises. Selle peatüki olulisemaks eesmärgiks on tutvustada keeleõppe erinevates valdkondades läbi viidud uurimusi, mille meetodina oli kasutatud introspektiivset meetodit, ning uurida selle meetodi kasutatavust edasi samalaadsete uuringute läbiviimisel.

2.1. Õppijate üldised arvamused eesti keele kohta

Inglise keelt ja muid keeli emakeelena kõnelevad inimesed on samuti huvitatud eesti keele õppimisest kas lihtsalt enda jaoks või ka õppimise ja töötamise eesmärkidel ja ka nende jaoks on eesti keele omandamise teema aktuaalne. On huvitav välja selgitada, kas introspektiivne meetod õigustab ennast sellise laia valdkonna uurimises nagu teisi keeli emakeelena kõnelejate arvamused ja hoiakud eesti keele omandamise kohta.

Õppijate üldisi arvamusi eesti keele omandamise kohta on introspektsiooni kasutades uurinud Natalja Kabanova (2002) oma bakalaureusetöös „Eesti keel – arvamused ja eelarvamused“ ja Kadi Salu (2014) oma magistriritöös „Inglise keelt emakeelena kõnelejate arvamused eesti keelest“.

Natalja Kabanova uuris eestlaste, venelaste ja eri emakeelega välismaalaste arvamusi ja eelarvamusi eesti keele kohta. Informantideks oli ta valinud 100 üliõpilast, kellest on 35 eestlast, 30 venelast ja 35 välismaalast. Informante ühendab ainult eesti keele omandamine. Rahvuselt, päriolumaalt, erialalt, haridustasemelt, vanuselt on nad

kõik erinevad. Meetodina kasutas Natalja Kabanova küsitlust, mille abil tahtis välja selgitada vastajate eesti keele õppimise kogemusi ja arvamusi keeleõppe kohta. Küsimused olid laiad ja üldised, need ei puudutanud konkreetseid keelelisi ja grammatilisi nähtusi, näiteks küsimus „Mis on raske ja mis on kerge eesti keele õppimises?“. Vastajad olid oma vastustes vabad, neil ei olnud mingit teemat, mis neid piiraks. Nad võisid rääkida igasugustest keelevaldkondadest, mis nende jaoks tunduvad rasked või kerged olevat. (Kabanova 2002)

Selle uurimuse käigus on välja selgitatud mõned eesti keele omandamise küljed ja nähtused, mis paistsid informantidele rasked olevat: vähesel määral on nimetatud eesti keele grammatikat raskeks enamasti vene ja eesti emakeelega respondentide poolt, kuid välismaalased vastupidi peavad eesti keele grammatikat täiesti õppimiseks võimalikuks. (Kabanova 2002)

N. Kabanova uurimuse¹³ informanti vastasid, et eesti keeles on kõik raske ja 7 vene emakeelega informanti leidsid erinevaid raskuste põhjendusi, näiteks toodi esile keelepraktika ja motivatsiooni puudumist. Juba siit saab teha järelduse, et informandid tegelikult ei tahtnud või ei osanud spetsiifilist metakeelt, sellega ei saanud korralikult põhjendada keelelisi nähtusi, mis neile raskusi moodustavad. Välismaalased mainisid ka, et nende jaoks on ka eestlased ise raskuse põhjustajad, kuna neil on ebaselge hääldus. (Kabanova 2002)

Üheks tihedamini raskeks nimetatavaks valdkonnaks oli käänamine: nii välismaalased kui ka eestlastest ja venelastest respondendid pidasid käänamist ja mõnede eraldi käänete (eriti omastava ja osastava käändevormid) moodustamist keeruliseks. Käänamise puhul oli veel mainitud, et numbrite ja küsisõnade käänamine osutub raskeks. (Kabanova 2002)

Keelte ja sõnavara sarnasust on peetud nii raskeks kui ka kergeks. Üldiselt esines N. Kabanova uurimuse vastanute hulgas päris erinevaid arvamusi: seda, mis ühele tundus raskena, nimetas teine kergeks. See on muidugi loomulik, kuna keeleõppijad olid väga erinevad, võib arvata ka, et neid mõjutasid emakeeled. Näiteks see, kelle emakeeleks on inglise keel, arvab, et artiklite puudumine on raske, kuid vene emakeelega õppija võib seda pidada kergeks, aga grammatilise soo puudumist raskeks.

Natalja Kabanova (2002) järgi on eesti keele õppijate jaoks raske hääldamine ja grammatika õppimine, eriti genitiivi ja partitiivi käänete kasutus ja partitiivi mitmusliku vormi moodustamine.

Sellega, et vastajad olid oma vastustes vabad, võib eeldada, et nad rääkisid ainult nendest raskustest, mida suutsid ise seletada. Neil võis puududa vastaval määral keeleoskus, et seletada ja põhjendada raskusi tekitavaid keelevaldkondi. Kui näiteks need respondendid oleks pandud mingit ülesannet sooritama, siis isegi juhul, kui informant ise ei oska põhjendada või seletada, miks on tema jaoks üks või teine keeleline juhtum raske, saaks uurija tekkinud pausi järgi ikkagi aru, et see koht vajab erilist tähelepanu.

Selliste andmete baasil on väga raske teha järeldusi, kas keeleõppijatel on mingid muud keelelised raskused, v.a need, mis olid keeleõppijate endi poolt nimetatud, seda võib põhjustada näiteks metakeele oskuse puudumine.

Kadi Salu otsis oma magistritöös vastust küsimustele „Mida on inglise keelt emakeelena kõnelejal eesti keeles kerge õppida? ja „Mida on inglise keelt emakeelena kõnelejal eesti keeles raske õppida?“. Selleks küsitles ta 11 informanti, kellest kümme vastasid küsitlusele kirjalikult ja üks suuliselt. Informandid erinesid vanuse, haridustaseme, päritolumaa ja ning Eestis veedetud aja pikkuse poolest. Uurimise meetodina on kasutatud uurimistöö autori poolt koostatud eesti- ja ingliskeelset küsimustikku ning informantidele ei olnud antud mingit ülesannet, vaid neile oli esitatud lihtsalt nn lahtiseid küsimusi. Selle uurimistöö eesmärgiks oli välja selgitada, kas introspektsiooni meetod on rakendatav eesti keele kui teise keele omandamise uurimisel ning kas selle abil saab uurida inglise keelt emakeelena kõnelevate inimeste eesti keele tajumist ning erinevate eesti keele tasandite ja nähtuste mõtestamist. (Salu 2014)

Kadi Salu magistritöö tulemuste järgi on eesti keelt omandavate inglise emakeelega välismaalaste jaoks raske see, et eesti sõnades esinevad eripärased häälikud, sõnadele lisanduvad käände- ja pöördelõpud ning lausete sõnajärg ei ole nii fikseeritud kui näiteks inglise keeles. Üle poole informantidest on nimetanud hääldust kui üht raskemat eesti keele õppimise osa. Seda põhjendati nii, et on raske ära tunda häälikuid kuulmisel ning endal on raske ka neid hääldada, sellega kaasneb siis sõnadest

mittearusaamine ja sõnapiiride eraldamise raskus, see kahjustab ka kirjutamist, kuna eesti keeles kirjutamisel on foneetiline põhimõte. Kõige raskemana on nimetatud täpitähtede ja „r“ hääldust ja diftongide eristamist ja hääldust. (Salu 2014)

Järgmise raskusena oli nimetatud sõnavara omandamist, kuna eesti keeles on palju eesti omatüvesid ja need ei ole sarnased mingite n-ö „rahvusvaheliste“ sõnatüvedega. Eestikeelsetel sõnadel olemas olevate põhivormide (nimetava, omastava, osastava käänete vormid ning *tud*-partitsiip) päheõppimist, astmevaheldusega sõnu ning fraseologismide mõistmist on samuti eesti keele omandamise raskusteks peetud. (Salu 2014)

Käänete puhul on paljud K. Salu uurimuse informandid nimetanud raskeks eestikeelsete käänete ja käändelõppude arvu. Käänete moodustamisest on eriti keeruliseks peetud mitmuse osastava käände moodustamist. Samuti jääb inglise emakeelega välismaalaste jaoks arusaamatuks eesti isikunimede käänamine. Käänete tähenduslikud ja funktsionaalsed erinevused, käänete pikkade ja lühikeste vormide kasutamine ning verbireksioon ei ole uurimuse informantide arvates täies mahus arusaadavad ja selged. (Salu 2014)

Mõnel juhul nimetati raskuste põhjustajatena ka vaba sõnajärge lauses (mille tõttu jäävad mõnikord mõnede lauseliikmete tähendused ja funktsioonid mõistmatuks), välteid (tüvemuutused, välte muutus, mille korral sõna kirjepilt jääb samaks), pikkade ja lühikeste pronoomenite kasutamist („mina“ ja „ma“ kasutamise reeglite puudumine, „sina“ ja „teie“ vahekord võrreldes inglise keelega ning elus ja elutule objektile viitamisel pronoomenite „ta“ ja „see“ kasutamine), *ma-* ja *da-*infinitiivide kasutamist, eitust (eriti topelheitust). (Salu 2014)

Kadi Salu järgi on inglise emakeelega välismaalased pidanud eesti keele omandamisel kergeks järgmisi nähtusi: ajavormide sarnasus (loogilised ja selged, tähendus on arusaadav, eraldi tulevikuvormi puudumine), eesti keele struktuuriline reeglipärasus (loogiline, süstemaatiline, reeglipärane struktuur, artiklite puudumine), grammatilise soo puudumine, kirja- ja kõnekeele sarnasus, tegusõnalõppude reeglipärasus, tuletusmorfoloogia eripärasus. (Salu 2014)

K. Salu magistritöö analüüsi kokkuvõtteks võin öelda, et töös kasutatud introspektsiooni meetod toimis hästi ja andis soovitud tulemusi. Informantide

seisukohalt näib eesti keel suhteliselt reeglipärane ja loogiline, kuigi leidub küll mõnesid keelelisi nähtusi, mis põhjustavad õppijatele raskusi nende omandamisel. Küsitletud olid täiskasvanud inimesed, seega suutsid nad päris konkreetselt välja tuua oma keele omandamise kogemusi, neid analüüsida ja oma emakeele ja sihtkeele vahel seoseid luua. Mõlema käesolevas peatükis käsitletud töö puhul osutus keeleõppijatele eriti raskeks käänamine ja hääldamine. Mõlema uurimuse informandid mainisid diftongide ja eriliste häälikute hääldamist ja grammatika valdkonnast nimetati käänamist ehk käänete ja käändelõppude arvu, samuti ka mitmuse osastava käände vormi moodustamist. Raskete hulgas oli veel nimetatud eitust ning *ma-* ja *da-*infinitiivide kasutust. Kergeks on mõlemas töös nimetatud eesti keele struktuurilist reeglipärasust. N. Kabanova ja K. Salu uurimuste analüüsi põhjal saab teha järelduse, et selliste laiemate valdkondade puhul, nagu kergeks ja raskeks osutuvad keelenähtused või eesti keele kohta käivate arvamuste ja eelarvamuste uurimine, on introspektiivne meetod täiesti kasutatav. Selle abil korralikult valitud informantide rühmalt saadud andmed on hästi struktureeritavad ning pakuvad piisavalt võimalusi nende edaspidiseks töötlemiseks ja analüüsimiseks.

2.2. Eesti keele struktuuri alased uurimused

Edasijõudnud keeleõppijate puhul on aktuaalne eriliste keelenähtuste uurimine ühekaupa, eesmärgiga välja selgitada uuritava nähtuse mõistmise taset ning mõttekäiku ja sisemisi seoseid, mis tekkivad õppijal uuritava keelenähtusega kokkupuutel. Vaatleme, kas sellel eesmärgil on introspektiivsete meetodite kasutamine võimalik ja kui olulised tulemused on selle käigus kogutavad.

Eesti keele struktuuri alastes uuringutes on teise keele omandamise alal introspektsioonilisi meetodeid kasutanud Raili Pool ja Diana Maisla. Raili Pool (2006) uuris täis- ja osasihitise kasutamist ehk sihitise käände valikut ja selle põhjendusi, eesmärgiga välja selgitada teatud tegurite mõju sihitise käände valikule. Diana Maisla (2011) uuring käsitles eesti keele ajavormide käsitlust ja nende valimise põhjusi ning selle eesmärgiks oli eestikeelsete ajavormide kasutamist mõjutavate tegurite väljaselgitamine. Mõlema uurimuse informantideks olid vene emakeelega eesti keele õppijad.

Raili Pooli uuringus osales 15 vene emakeelega eesti keele (võõrkeelena) eriala üliõpilast, kes valdasid eesti keelt kõrgtasemel. Uurimise meetodina kasutas uurimuse läbiviija ülesannet ja vestlust, mis toimus enne (selleks, et saada üldist ülevaadet informandi keeleoskusest) ja pärast ülesande sooritamist (selleks, et saada teada informantide arvamust selle kohta, kuidas peaks õpetama eesti keelt vene emakeelega keeleõppijatele). Informandid said seitse eestikeelset lauset ja pidid valima õige sihitise käände ning oma valikut põhjendama. (Pool 2006)

Näide (1) (Pool 2006): *Mul on unistus (hispaania keel).....ära õppida.*

(a) Nominatiiv – hispaania keel

Sellist valikut on teinud kaks informanti ning mõlemad lähtusid kunagi varem kuuldud lausete analoogiast.

(b) Genitiiv – hispaania keele

10 informanti on valinud genitiivi ning põhjendanud seda *ära*-adverbi olemasoluga lauses, mis näitab, et tegevus on lõpetatud.

(c) Partitiiv – hispaania keelt

Partitiivi on valitud 2 korda ning selle valiku tegemist on põhjendatud intuitsiooniga.

(d) Nominatiiv või genitiiv

Üks informant ei osanudki lõplikku valikut teha nominatiivi ja genitiivi vahel, kuid partitiiv oli tema meelest *ära*-adverbi tõttu mittesobiv.

Esitatud näitest selgub, et nominatiivse täissihitise kasutamine eeldab keeleõppijatelt põhjalikke teadmisi eesti keele grammatikast, eriti lauseanalüüsi oskust. Samuti seostub perfektivsusadverbi *ära* olemasolu lauses täissihitise kasutamisega, millega omakorda seostub kõigepealt genitiiv. (Pool 2006)

R. Pooli uurimuse tulemuseks on päris suur põhjenduste nimekiri: oma valiku tegemisel toetusid keeleõppijad analoogiale, kuid mitte ainult eesti keele analoogiale, st varem kuuldud sarnase lause struktuurile, vaid ka oma emakeele – vene keele – analoogiale. Näiteks, kui vene keeles kasutatakse sarnasel juhul teatud objektikäändet, proovib informant sellele eestikeelset vastet leida. (Pool 2006) Kasutati veel intuitsiooni ehk sisemist keelevaistu. Need põhjendused kõlasid sageli nagu „tundub õige olevat“

või „millegipärast arvan, et siia paremini sobib see kääne“, kuid ei osatud kuidagi täpsemalt seletada. Paljud keeleõppijad püüdsid lähtuda grammatilistest teadmistest, näiteks kasutasid selliseid väljendeid nagu „tegevuse lõpetatus või lõpetamatus“, „partitiivne verb“, „objekti terviklikkus“. Prooviti veel oma valikut põhjendada mõnede lauses esinenud grammatiliste vormide (nagu umbisikulise tegumoe vorm või verbi minevikuvorm) mõju kaudu. Mõnede arvates oli veel võimalik põhjendada sihitise käände valikut verbi tähendusega (*leidma* – resultatiivne verb, *otsima* – väljendab protsessi). (Pool 2006)

Diana Maisla uuris eestikeelsete ajavormide kasutust ja põhjendusi. Tema informantideks olid 96 vene ja 100 eesti emakeelega üliõpilast, kes said ülesandeks viis tekstilõiku, millest igas lõigus ühte lausesse oli jäetud lünk. Iga lünga juurde oli lisatud tabel, kuhu pidi ajavormi sobivust märkima skaalal sobiv, samuti sobiv või mitesobiv. Pärast valiku tegemist oli vastajatel ülesandeks oma arvamust põhjendada. Seda tegid ainult 28 eesti ja 29 vene keelejuhti. Nii väike põhjendanute arv on põhjustatud sellest, et oma valiku põhjendamine ei olnud informantide ainus ülesanne, vaid paljud pidasid just ajavormide sobivuse hindamist peamiseks ja ignoreeriti valikute põhjendamist. Introspektsiooni kui teise keele omandamise uurimise meetodi vaatenurgast on huvitav selle uurimuse informantide rühm, kes on vene emakeelega ning on oma arvamust põhjendanud. (Maisla 2011)

Näide (2) (Maisla 2011): *Tuba oli umbne. Avasin aknad. Ma ei suutnud aru saada, miks ma need kinni panen/panin/olen pannud/olin pannud/. Ööõhk oli külm ja värsk.*

	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
olevik	1%	8%	91%
lihtminevik	60%	31%	9%
täisminevik	21%	27%	52%
enneminevik	305	34%	36%

Enamik vene keelejuhtidest (60%) peab täpselt sobivaks lihtminevikku, 30% enneminevikku ja 21% täisminevikku. Olevikku peab 91% vastajaid ebasobivaks. Täisminevik on ebasobiv 52% jaoks ning enneminevik märkis ebasobivaks 36%. Vene keelejuhid tajuvad esitatud tekstilõiku minevikulisena, kuid mineviku ajavormi valikul

jagunevad arvamused hajusalt. Näiteks umbes ühesuurused rühmad on pidanud enneminevikku täpselt sobivaks, samuti sobivaks ja ebasobivaks (vastavalt 30%, 34%, 36%). Samuti sobivaks peetakse lihtminevikku (31%), täisminevikku (27%) ja enneminevikku (34%), mis vastavad umbes kolmandikule vastanutest iga vastuse puhul. See näitab, et vene keelejuhtidel ei ole kindlat ettekujutust, kuidas peab eesti keele minevikuvorme kasutama. (Maisla 2011)

Põhjendusi on esitatud erinevaid. 7 keelejuhti arvas, et „on vaja minevikku“ ja valisid minevikuvormide vahel. Enamik neist valis täpselt sobivaks lihtmineviku ja 1 ennemineviku. 2 keelejuhti viitasid tegevuste järjekorrale, 3 arvasid, et tekstilõik on jutustuse moodi ning valisid peamiselt lihtmineviku ja 3 püüdsid otsustada, kas tegevus on lõpetatud, korduv ja kestev. Need valisid sobivaks lihtmineviku vormi.

Verbide ajavormide valikut on samuti, nagu R. Pooli uurimuses sihitise käände valikut, põhjendatud väga erineval viisil. Päril ootamatu vastuse „reeglite tundmine“ kõrval esines veel nagu R. Pooli sihitise käände valiku uurimuseski „tegevuse resultatiivsus“. Kuna juttu on verbi vormidest, esines palju põhjendusi, mis olid verbi ja tegevusega seotud, näiteks „tegevuste kordus“ ehk kas toimus (või praeguseni toimub) see tegevus mitu korda või on ühekordne, „tegevuste kestus“ ehk kui kaua ajaliselt kestab tegevuse protsess, „tegevuste järjekord“ ehk mis tegevus oli esimeseks ja mis tegevus sellele järgneb. On viidatud ka erinevatele lausesisestele aspektidele, arvates neid ajavormi kasutusele mõjuvat. Oli ka neid informante, kes lähtusid üldisematest kriteeriumitest, näiteks „tekstitüübist ja lauseehitusest“ – esines selliseid põhjendusi nagu „lause on minevikus“, „kogu tekstilõik on minevikus“. Üldisematest põhjendustest olid veel mainitud „kontekst“ ja „sõnajärg“. (Maisla 2011)

Diana Maisla uurimuse tulemust võib lühidalt kokku võtta nii: kokku (nii eesti kui ka vene emakeelega informantidelt) oli saadud 185 verbi ajavormi valiku põhjendust. Õppijate arvamusi võib jagada kolmeks suuremaks rühmaks:

- a. hinnangut põhjendatakse keelevaistuga (2 juhul vene emakeelega keelejuhil),
- b. viidatakse reeglile (88 juhul vene emakeelega keelejuhil),
- c. viidatakse lause sisule (19 juhul vene emakeelega keelejuhil).

Reeglitele viidanud vene emakeelega informantidest enamik üliõpilasi valdasid ka keeleteaduslikku metakeelt, millega said oma arvamust ja valikut korrektselt põhjendada.

Nii Diana Maisla kui ka Raili Pooli uurimused olid edukad, kuid leidsin ka mõned probleemid konkreetsete grammatikaga seotud valikute uurimisel introspektsiooniliste meetodite abil. Raili Pooli uurimuse puhul osutus üheks probleemiks see, et mõnes lauses olid sihitise nimetava ja omastava käände vormid homonüümsed, ning see ei võimaldanud päris õigesti aru saada, mis vormi informant täpselt silmas pidas. Diana Maisla uurimuses võib pidada probleemiks seda, et paljud informandid ei põhjendanud oma valikuid (196-st on põhjendusi saadud ainult 57-lt, see on umbes ¼ tegelikust informantide arvust). Seda põhjustas olukord, et introspektiivne küsitlus oli kirjalik ja samas ei olnud võimalust esitada juurde lisaküsimusi ning vähemalt teada saada, miks informandid ei olnud oma valikuid põhjendanud – kas see oli tingitud keeleteadmiste puudumisest või lihtsalt pealiskaudsest suhtumisest ülesandesse.

Mõlema uuringu jaoks on introspektsiooni meetod aktuaalne ja produktiivne. Raili Pool kasutas oma uurimuse jaoks suulise introspektsiooni meetodit, aga Diana Maisla valis kirjaliku introspektsioonilise meetodi variandi. Mõlemad uuringud on andnud tulemusi ning võimaldasid saavutada nende autorite poolt seatud eesmärged. Introspektiivsete meetodite kasutamine konkreetsete grammatiliste nähtuse ja valikute uurimiseks on ennast täiesti õigustanud ning tõestanud võimalust nende vahendusel saada teavet, mis on kasulik õppematerjalide ja õppeprogrammi koostamiseks ja korrigeerimiseks.

2.3. Keeleoskuse testimine

Keeleõppija puhul on tähtis mingi tulemuseni jõudmine ja selleks võib pidada keeleoskustaset. Aga ei õppijate eesti keele kohta käivate arvamuste ja hoiakute väljaselgitamine ega konkreetsete grammatiliste nähtuste introspektsiooniline uurimine ei aita kaasa tegeliku keeleoskuse taseme mõõtmisel ja kindlaksmääramisel. Järgnevalt proovitakse leida vastust küsimusele, kas introspektsiooni meetodika kasutamine saab olla kasulik keeleoskuse testimisel ja määratlemisel.

Keeleoskuse testimisel introspektiivsete meetodite rakendamist ja selle resultatiivsust uurisin kahe Tiina Kikerpilli artikli kaudu. Esimeseks artikliks on valitud „Enesevaatlus lugemistesti valiidsuse uurimisel” (Kikerpill 2012), mis põhines B2-taseme eksami lugemisülesannete valiidsust käsitleval uurimisel (Kikerpill 2010) ja teiseks on Tiina Kikerpilli ja Ülle Türgi artikkel „Tekstisisesed seosed eesti keele kui teise keele lugemistestis“ (Kikerpill, Türk 2013). Teine artikkel täiendab esimeses mainitud uurimust, lisab sellele kaks alternatiivset lugemisülesande varianti ja uurib ühel tekstil põhinevaid kolme alternatiivset lugemistesti (lõikude järjestamine, lausete sobitamine, lõikude sobitamine).

Otstarbekas on alustada vaatlemist artiklist „Enesevaatlus lugemistesti valiidsuse uurimisel“. Selle uurimuse informantideks oli 10 Tartu Ülikooli vene emakeelega üliõpilast. Meetodina kasutas artikli autor kahe lugemisülesande introspektiivset täitmist ja sooritusjärgsetele küsimustele vastamist. Enesevaatluslikest meetoditest on Tiina Kikerpill kasutanud introspektsiooni ja retrospektsiooni. Eesmärgiks on seatud lugemisülesannete valiidsuse (kas test mõõdab seda, mis on oletatav selle abil mõõta) uurimine ning introspektsiooniliste meetodite abil ülesannete täitmise käigus tegelikult testitavate mõtlemis- ja otsustuskäikude väljaselgitamine. (Kikerpill 2012)

Testitavad üliõpilased olid enamasti oma lugemisülesannete lahendamisel tehtud valikuid põhjendanud järgmiselt: sõnakordusega ehk kui lünkteksti ja ühe vastusevariandi piires kordub mingi sõna; kontekstist ehk põhimõtte järgi mõistmisega ja vastusevariandi imelikkusega, nt „variant tundub imelik, absurdne“. (Kikerpill 2012)

Artikli kokkuvõttes jõuab Tiina Kikerpill järelduseni, et introspektsiooniliste meetodite kasutamine ülesannete valiidsuse uurimisel on õigustatud ning võimaldab selle teema kohta koguda erinevaid andmeid, näiteks teatud ülesandetüübi sobivuse

kohta mingi oskuse mõõtmiseks või lugemis- ja testisooritamisstrateegiate kasutamise osakaalu määratlemiseks ülesannete täitmise ajal. Samuti saab introspektsiooni teel välja selgitada, kui efektiivsed on lugemisülesanded tervikuna lugemisoskuse eri aspektide kontrollimisel jne. (Kikerpill 2012)

Teine artikkel „Tekstisisesed seosed eesti keele kui teise keele lugemistestis“ sisaldab endas ka eelmises artiklis läbiviidud uuringu tulemusi ja järeldusi, kuid sellele lisandub veel uus informatsioon kahe lugemisülesande tüübi (lisaks lõikude järjestusele on lõikude sobitamine ja lausete sobitamine) kohta, ning kõiki kolme ülesandetüüpi võrreldakse lugemisoskuse mõõtmise seisukohalt. Selle uurimuse informantideks on 34 Tartu Ülikooli esimese aasta vene emakeelega üliõpilast, kellest 4 osales samuti uurimuse introspektiivses osas. Selleks, et kõiki kolme ülesandetüüpi saaks võrrelda ja selle põhjal järeldusi teha, kasutati algteksti samal kujul, nagu see oli esimeses uuringus esitatud. (Kikerpill, Türk 2013)

Selle uurimuse eesmärgiks oli selgitada välja ülesannete eduka sooritamise sõltuvus tekstisisesete seoste mõistmisest ning uurida, milline on ülesandetüübi mõju tekstisisesete seoste kasutamise ülesannete lahenduskäigule (Kikerpill, Türk 2013).

Iga respondent täitis individuaalselt üht ülesannet ning sellega kaasnes veel taustaandmete kogumiseks ankeedi täitmine, informantide juhendamine, introspektiivne ülesande täitmine (informandid pidid ülesande täitmisel rääkima oma lugemistegevustest ja otsustest) ning retrospektsioon. (Kikerpill, Türk 2013)

Retrospektsioon on vajalik selleks, et pärast ülesande sooritamist täiendavaid andmeid koguda. Retrospektsioonilise andmekogumise käigus esitati küsimusi kõigepealt ülesande lahendamiskäigu, lugemistüübi, teema ja ülesandetüübi tuntu kohta. Seejärel paluti informantidel loetud teksti ümber jutustada ja selle põhjal tehti järeldusi, kui tähelepanelikult ja detailselt on keelejuht teksti lugenud. (Kikerpill, Türk 2013)

Kirjeldatud uurimuse tulemusena on välja selgitatud kaks peamist lähenemist lugemisülesande lahendamisele: õige vastuse otsimine algab kohe lugemise käigus või alles pärast tekstiga tutvumist. Keelejuhid tuginesid peamiselt lõikudevahelisele leksikaalsele seosele või sündmustikul põhinevatele järeldusotsustele. Lause sobitamise

ülesandetüübi puhul oli veel aktuaalne lokaalsete seoste põhjendamine. (Kikerpill, Türk 2013)

Sellest lähtudes on introspektsiooni osa analüüs andnud järgmisi tulemusi: keelejuhid on samuti nagu eelmise artikli uurimuseski põhjendanud oma valikut sõnakordusega, kuid selles uurimuses leidis ka teisi valiku põhjendusi, mis on seotud näiteks eelneva tekstiga: „mõtte arendus“, see, et „tekst on jutustuse moodi“, „neid lõike ühendab teema“. See näitab, et üliõpilased nägid teksti terviklikkust ja põhjendasid just sellega oma valikut ülesandes. (Kikerpill, Türk 2013)

Kahe Tiina Kikerpilli artikli kokkuvõtteks saab öelda, et introspektiivsed meetodid on täiesti kasutatavad keeleoskuse (lugemisoskuse) testimisel ning võimaldavad saada väärtuslikku teavet testitulemuste tõlgendamiseks ja aitavad kaasa kvaliteetsemate lugemistestide loomisele. Introspektiivsed meetodid võimaldavad samuti välja selgitada ülesandetüübi mõju soovitava keeleoskuse mõõtmisele ja ka testikoostajate ootuste ja tegelike testisooritajate tulemuste kooskõla. (Kikerpill, Türk 2013)

2.4. Vahekokkuvõte

Teises peatükis uurisin introspektiivsete meetodite kasutatavust ja produktiivsust erinevate keelevaldkondade ja -nähtuste uurimiseks. Käsitlesin nii laiemaid valdkondi, kus oli juttu peaaegu kõigest, mis eesti keele õppijatele tundub olevat raske ja mis nõuab neilt rohkem pingutusi ja õppimist, kui ka kitsamaid valdkondi, mis käsitlesid üht keelelist nähtust, selle kasutamist, selle lahendamise jaoks kasutatavate strateegiate ja teadmiste uurimist. Peatükis käsitleti ka introspektiivse meetodi kasutust ja saadud andmete produktiivsust keeleoskuse testimise raames B2-taseme eksami lugemistesti valiidsuse uurimise näitel.

Laiemate valdkondade all mõeldakse keeleõppijate üldiseid hoiakuid ja arvamusi eesti keele omandamise kohta. Selgus, et inglise emakeelega eesti keele õppijad peavad eesti keele omandamises raskemaks hääldust, käänamist, sõnajärge ja sõnavara omandamist (Salu 2014).

Natalja Kabanova (2002) kogutud andmete järgi peavad eesti keele õppijad raskeks hääldamist ja grammatika õppimist, eriti genitiivi ja partitiivi käänete kasutust

ja mitmuse osastava vormi moodustamist. Kuid on alust ka arvata, et N. Kabanova töö andmed ei ole täiuslikud ning keeleõppijatel on palju rohkem raskeid keelevaldkondi, kuid nad ei oska piisavalt metakeelt, et sellel teemal pikemalt vestelda ja oma arvamust seletada.

Kitsamate valdkondadena käsitlesin täis- ja osasihitise ja ajavormide kasutamise uurimusi. Täis- ja osasihitise puhul on selgunud, et sihitise käände valikul toetuvad küsitletud keeleõppijad analoogiale (nii eesti kui ka vene keeles varem kuulnud lausetele), grammatilistele teadmistele, informandid põhjendasid oma valikut teatud grammatiliste vormide (nt umbisikulise tegumoe vorm) olemasoluga lauses ja verbitähendusega (Pool 2006).

Ajavormide kasutamise uurimuses esines ka erinevaid põhjendusi, nendest peamised on keelevaist, reeglite tundmine ja lause sisule toetumine (Maisla 2011). Keeleoskuse testimise puhul oli välja selgitatud kaks peamist lähenemist lugemistesti sooritamisele: tekstiosadevahelisele leksikaalsele seosele ja sündmustikul põhinevale järeldusseosele toetumine. (Kikerpill, Türk 2013)

Kõigis kuues analüüsitud uurimuses oli erinev teema, erinev informantide hulk, informandid erinesid vanuse ja eesti keele oskuse poolest, neil oli erinev emakeel, päritolumaa ja haridustase, kuid nende kõigi puhul toimus seesama introspektiivne meetod oma erinevates kujudes. Kõigi küsitletud uurimuste käigus saadud andmed olid täiesti uurimuse teemale ja eesmärkidele vastavad ning statistiliselt töödeldud ja autorite poolt analüüsitud. Sellega saab teha kokkuvõtte, et introspeksioon kui meetod on nende uurimuste puhul ennast täiesti õigustanud ning see peaks olema rohkem kasutatud ja populaarne eriti keeleuurimise valdkonnas läbiviidavate uuringute raames.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada introspektsiooni mõiste ja liigid, selle kasutamise võimalikkus teise keele omandamise uurimise meetodina, introspektsiooni abil kogutud andmete kasutamise võimalused ning teha selgeks, kas introspektiivne meetod on tänases teise keele omandamise uurimise valdkonnas aktuaalne ja produktiivne.

Töö esimene osa räägib sellest, et introspektsioon ehk enesevaatlus on peamiselt suuline, kuid võimalik on ka kirjalik, andmete kogumise meetod, mille käigus informant peab seletama oma mõttekäiku talle antud ülesande sooritamisel või küsimusele vastuse leidmisel. Introspektsiooni käigus analüüsib küsitletav oma teadmisi, kogemusi ja arvamusi, või toetub oma intuitsioonile.

Introspektsiooni võib jagada kaheks peamiseks liigiks. Need on samaaegne enesevaatlus ehk introspektsioon, mille käigus põhjendab informant oma valikuid ülesande sooritamise ajal, ja edasilükatud enesevaatlus ehk retrospektsioon, mis tähendab, et informant põhjendab oma valikut kas kohe või mõni aeg pärast ülesande sooritamist. Eraldi tuuakse välja veel valjusti mõtlemist, kuid selle kui meetodiga kaasnevad mõned puudused, näiteks mõnele informandile ei sobi kahe tegevuse samaaegne sooritamine või võib ta verbaliseerida mitte oma päris mõtteid, vaid neid mõtteid, mida küsitletava arust temalt oodatakse.

Introspektiivne meetod võimaldab koguda erinevat tüüpi andmeid, näiteks aruanne (õppimisharjumuste kirjeldamine), enesevaatlus (andmed keelelise käitumise spetsiifika kohta) ja n-ö eneseavamine (midagi muud, kui kaks eelnevat). Neid on võimalik kasutada näiteks õppestrateegiate väljaselgitamiseks, testide valiidsuse määramisel ja õppijate individuaalsete vajaduste väljaselgitamiseks, et muuta sellele vastavalt õppeprotsessi ja õppematerjale.

Töö teine osa käsitleb seniseid eesti keele kui teise keele alal introspektsiooniliste meetodite abil tehtud uuringuid eesmärgiga nende tulemuste kokkuvõtte kaudu teha järeldus introspektiivsete meetodite kasutatavusest teise keele uurimise meetodina. Käsitletud on kaht uurimust, mis puudutasid keeleõppijate üldiseid arvamusi ja hoiakuid eesti keele omandamise kohta, kaht artiklit konkreetsete

grammatiliste nähtuste – sihitise käände valimine ja ajavormide kasutus – omandamisest ja kaht artiklit lugemistesti sooritamise strateegiate uurimise kohta.

Üldiste hoiakute ja arvamuste uuringud näitavad, et eesti keele õppijad on raskeks pidanud hääldust, käänamist, sõnajärge ja sõnavara omandamist. Need andmed võivad olla kasulikud õppejõududele, kes õpetavad eesti keelt inglise emakeelega keeleõppijatele, et nad saaksid paremini õppeprotsessi planeerida ja pöörata rohkem tähelepanu nendele valdkondadele, mis osutuvad välismaalastele kõige keerulisemaks.

Uuringud, mis käsitlesid konkreetseid grammatilisi nähtusi, andsid järgmisi tulemusi: sihitise käände valikut mõjutavad kõige sagedamini analoogia, grammatilised teadmised, konkreetse grammatilise vormi olemasolu lauses ja verbitähendus. Ajavormide kasutusel toetuvad keeleõppijad peamiselt keelevaistule, reeglitele ja lause sisule. Nende uuringute tulemusena saadud andmed võimaldavad õppejõul nendele toetudes planeerida õppetööd ning pöörata tähelepanu näiteks ajavormide funktsioonide pikemale seletamisele, et keeleõppijad oleksid ajavormide kasutamises kindlamad ja sihitise käände valikul näiteks erinevate verbivormide mõjule käändevalikul.

Introspektsiooni andmed näitasid, et lugemistesti sooritamisel kasutavad keeleõppijad kaht strateegiat: tekstiosadevahelise leksikaalse seose leidmine ja sündmustikul põhinevale järeldusseosele toetumine. Need uuringud on kasulikud selleks, et teada saada keeleõppijate tegelikke lähenemisi loetavale tekstile ja ülesande sooritamistrateegiaid, et saavutada paremat testide valiidsust, kuna see on väga tähtis keeleõppijate keeleoskuse mõõtmiseks.

Kõikide uurimuste käigus kogutud andmed vastasid eesmärkidele, olid töötlemiseks ja analüüsimiseks sobivad, andsid oodatud ülevaate keeleõppijate mõttekäikudest ja teadmistest, samuti võimaldasid teha järeldusi selle kohta, millest lähtuvad informandid erinevate ülesannete sooritamisel. Sellega võib käesoleva töö autor teha järelduse, et introspektsioon kui teise keele uurimise meetod on ennast täiesti õigustanud, andnud häid tulemusi ja seda võib laialt kasutada selle valdkonna uurimuste läbiviimisel, kui see on õigesti organiseeritud ja läbi viidud, arvestades meetodi kõikide võimalike miinustega ja püüdes nende mõju vähendada.

Kirjandus

Cohen, Andrew D. 1987. Using verbal reports in research on language learning. – Introspection in Second Language Research. Ed. by Claus Faerch, Gabriele Kasper. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters, 82–95.

Ericsson, Anders K., Herbert A. Simon 1987. Verbal reports on thinking. – Introspection in Second Language Research. Ed. by Claus Faerch, Gabriele Kasper. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters, 24–53.

Kabanova, Natalja 2002. Eesti keel – arvamused ja eelarvamused. Bakalaureusetöö Tartu ülikooli eesti keele võõrkeelena osakonnas.

Kikerpill, Tiina 2012. Enesevaatlus lugemistesti valiidsuse uurimisel. – ESUKA–JEFUL 3–2, 79–112.

Kikerpill, Tiina, Ülle Türk 2013. Tekstisisesed seosed eesti keele kui teise keele lugemistestis. – Lähivõrdlusi. Lähivertailuja 23, 121–147.

Mackey, Alison, Susan M. Gass 2005. Second language research: methodology and design. Mahwah (N.J), London: Lawrence Erlbaum Associates.

Maisla, Diana 2011. Kuidas eesti keele õppijad ja kasutajad lause verbi ajavormi sobivust hindavad? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 7, 95–110.

Pool, Raili 2006. Täis- ja osasihitise kasutamisest eesti keelt teise keelena õppijate pilgu läbi. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 2, 185–202.

Salu, Kadi 2014. Inglise keelt emakeelena kõnelejate arvamused eesti keelest. Magistritöö Tartu ülikooli eesti keele võõrkeelena osakonnas.

Seliger, Herbert W., Elana Shohamy 1989. Second Language Research Methods. Oxford University Press.

Kaudviited

Banerjee, Jayanti 2004. Qualitative analyses methods. Reference supplement to the preliminary pilot version of the manual for relating language examinations to the Common European Framework for Languages: learning, teaching, assessment. Section D. Strasbourg: Council of Europe.

- Brown, James D., Theodore S. Rodgers 2002.** Doing second language research. Oxford University Press.
- Cohen, Andrew D. 1996.** Towards enhancing verbal reports as a source of insights on test-taking strategies. Ari Huhta, Viljo Kohonen, Liisa Kurki-Suonio, and Sari Luoma, eds. Current developments and alternatives in language assessment. – Proceedings of LTRC 96. Jyväskylä: University of Jyväskylä and University of Tampere, 339–365.
- Chomsky, Noam 1980.** Rules and Representations. Oxford: Basil Blackwell Publisher Ltd.
- Ellis, Rod, 2008.** Investigation grammatical difficulty in second language learning: Implications for second language learning acquisition research and language testing. – International Journal of Applied Linguistics, 18, 1, 4–22. doi:10.1111/ j.1473-4192.2008.00184.x.
- Ellis, Rod, Gary Barkhuizen 2006.** Analysing Learner Language. Oxford: Oxford University Press.
- Faerch, Claus, Gabriele Kasper 1987.** Introspection in second language research. Clevedon, U.K.: Multilingual Matters Ltd.
- Mitchell Rosamond, Florence Myles 2004.** Second Language Learning Theories. London: Hodder Arnold.
- Õim, Haldur 1990.** Kognitiivse lähenemise võimalusi keeleteaduses. – Akadeemia 9, 1818–1839.

Интроспекция как метод исследования изучения эстонского как второго языка

Резюме

Интроспекция или само(анализ/наблюдение) – это преимущественно устный (возможен также и письменный) способ сбора данных. Интроспективный метод предполагает изложение информантами своих мыслей, стратегий и мнений непосредственно во время выполнения задания или после этого. При интроспекции информант анализирует свои знания, опыт и мнения для выполнения задания, либо в тех же целях опирается на свою интуицию или, на так называемое, языковое чутье.

Существует два основных вида интроспекции – 1) собственно интроспекция; 2) ретроспекция. В качестве отдельного вида интроспекции ученые выделяют также «мышление вслух», однако этот метод сопровождается рядом недостатков, таких как сложность одновременного выполнения двух действий, а также выражение информантами не своих истинных мыслей, а тех, которых, по их мнению, от них ожидает опрашивающий. Интроспекция предполагает, что информант объясняет логику и ход своих мыслей *одновременно* с выполнением задания. При ретроспекции информант объясняет свой выбор и стратегии *сразу после* выполнения задания или спустя некоторое время.

Интроспективные методы позволяют собрать различные виды данных: описание привычек при изучении языка, специфику языкового поведения и многие другие. Данные, полученные интроспективными методами, могут быть использованы, прежде всего, для составления учебных программ, планов и учебных материалов, с учетом индивидуальных пожеланий и особенностей изучающих язык, а также для выявления стратегий изучения языка или для определения валидности тестов.

Несмотря на то, что интроспективный метод широко используется в различных странах и областях исследования, а также позволяет собрать различные данные, которые могут быть полезны при планировании учебного процесса и создании благоприятной обстановки для изучения языка, он не

пользуется большой популярностью в исследовании изучения эстонского в качестве второго языка.

Например, в исследованиях Кади Салу и Натальи Кабановой затрагивались общие аспекты изучения эстонского языка, исследования Райли Поол и Дианы Майсла, касающиеся конкретных грамматических явлений эстонского языка, таких как выбор падежа объекта в предложении или использование временных форм глагола, показали, что в большинстве случаев, сталкиваясь с конкретным грамматическим явлением, изучающие эстонский язык опираются на знание правил и аналогию с изучаемым, либо родным языком.

Тиина Кикерпилль и Юлле Тюрк в своих исследованиях тестов на чтение, которые используются на уровне экзаменах (в частности языковой категории В2), выяснили, что ученики в основном используют две стратегии: нахождение лексических связей между частями текста и выявление причинно-следственных связей, исходя из сюжета повествования.

Те немногие исследования, в процессе которых был задействован интроспективный метод, показали, что при правильной организации и правильном выборе группы информантов и типа задания, интроспективный метод дает ожидаемые результаты. Более того, собранные в ходе исследования и проанализированные данные дают обзор на стратегии выполнения задания или теста, показывают успешность в освоении правил, касающихся отдельных грамматических явлений, а также выявляют мнения изучающих эстонский язык о том, что представляется им сложным и, наоборот, простым в изучении эстонского языка.

В итоге можно сказать, что интроспективный метод имеет ряд преимуществ, дающих ученым уникальную возможность исследовать подход к изучению второго языка, опираясь на способности самих изучающих язык. По понятным причинам, этот метод исследования не столь популярен (он требует немалого количества опрашиваемых, а также затрачиваемого времени), однако его ценность видится нам неоспоримой. Собранные, благодаря этому методу, данные могут оказать существенную помощь в обучении, а также изучении эстонского в качестве второго языка.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Natalja Lapteva _____
(sünnikuupäev: _____ 14.06.1993 _____)
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

_____ Introspeksioon teise keele omandamise uurimise meetodina _____
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Raili Pool _____,
(*juhendaja nimi*)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 21.06.2016 (*kuupäev*)